

Энгельс Дарашэвіч

СПАДЧЫНА ВУСНАЙ ТРАДЫЦЫІ (ORAL HERITAGE OF HUMANITY) У СТРУКТУРЫ КУЛЬТУРЫ

Існуе шэраг з'яў культуры мінуўшчыны, якія, нягледзячы на архаічнасць, наіўнасць, мінімалізм па сродках выразнасці і ў нечым, нават, падманліваю немудрагелістасць і прымітывізм дапамагаюць чалавеку лепш зразумець сваё месца ў сучаснай культуры, сфармуляваць сваё стаўленне да яе. Часцяком, гэтыя з'явы даводзіцца разглядаць дваяка: яны адначасова носьбіты і прагрэсіўнай і рэакцыйнай пераемнасці. Але пытанне нават не ў тым, каб кваліфікаваць той ці іншы факт паводле вышэйпададзенай шкалы. Значна важней знайсці найбольш аб'ектыўныя і аптымальныя ацэнкавыя кантэксты.

Культурная спадчына чалавецтва – надзвычай буйное і глыбіннае паняцце. Частка яе занатавана ў пісьмовых дакументах, гэта – гістарычная культурная спадчына (спадчына пісьмовай традыцыі). Разважанні храністаў і аўтараў летапісаў, творы антычных філосафаў і літаратараў, адміністрацыйныя і прававыя нарматывы мінулага – буйны складальнік нашага светапогляду і аснованні сучаснай культуры. Мы звычайна выдатна разумеем іх «літару» (форму), аднак, з разуменнем іх «духу» (зместу) часам бываюць складанасці.

У гэтым кантэксце ў XXI стагоддзі ўсё большую ўвагу надаюць культурнай спадчыне, якая захавалася «жывым», «літару» і «духу» якой перадаваліся спрадвечу вусным шляхам [1, с. 55]. Гаворка ідзе пра т.зв. спадчыну вуснай традыцыі (oral heritage of humanity) ці, як найчасцей гавораць (разумеючы пры гэтым менавіта *непісьмовы, вусны* аспект), нематэрыяльную культурную спадчыну (intangible heritage of humanity). Сёння ёсць падставы сцвярджаць, што, нягледзячы на урбанізм і глабалізацыю, у сучасным свеце адначасова існуюць такія з'явы як руралізацыя і традыцыяналізм. Гэта – сведчанне таго, што спадчына вуснай традыцыі, яе светапоглядныя асновы настолькі глыбока «ўбудаваны» ў структуру еўрапейскай культуры, што сучасны чалавек не жадае іх губляць і імкнецца захаваць нават у часы татальнага панавання тэхнагеннасці і інфарматызацыі [2, с. 10].

Пры аналізе месца спадчыны вуснай традыцыі ў структуры культуры варта прыгадаць асноўныя *канцэпты*, якія датычацца іх узаемадачыненняў. Як вядома, СТРУКТУРА – нейкая базавая перадумова чагосьці, як бы падмурак і рыштаванне разам. СІСТЭМА – пэўнае адзінства элементаў, якія разглядаюцца ў дынаміцы, у развіцці. Структура і сістэма культуры – гэта яе будаўнічы каркас, трымаючыя канструкцыі з устойлівых і дынамічных элементаў. КУЛЬТУРА – агульнапрынятыя ў межах пэўнай супольнасці формы арганізацыі мыслення і паводзін. Культурная СПАДЧЫНА ВУСНАЙ ТРАДЫЦЫІ – руральныя звычаі і абрады, тэхналогіі народных промыслаў, творы і манеры выканання жанраў аўтэнтчнага фальклору, якія існуюць «жывым» у побыце этнасу і перадаюцца вусным шляхам.

У гістарычным плане погляды на гэты прадмет не былі аднолькавымі. У рацыяналістаў сістэма і структура культуры тлумачыліся як вытворныя ад Універсіума ці Соцыума, якія тут вызначаюць структуру і сістэму (у Гегеля – Абсалютная Ідэя, у Фіхтэ – «я», у Маркса – спосаб вытворчасці, а ў ім – вытворчыя адносіны).

Сёння рацыяналістычнае тлумачэнне культуры даюць тыя культуролагі, якія абапіраюцца на інфармацыйна-камунікатыўны падыход да культуры (г.зн., на кібернэтыку, інфарматыку, эканоміку і тэхналогіі). Такі падыход у некаторых адносінах вельмі патрэбны, але ён дае ў асноўным залежнасці ад вонкавых фактараў, а ці можна звесці культуру толькі да вытворчага ад іншага?

Формы культуры – гэта абагульненая сукупная выява яе сутнасных частак (ці элементаў), якія ўтвараюць пэўнае адзінства: мастацтва, рэлігія, мараль, філасофія, навука і іншыя, якія трымаюць у сабе традыцыю, але ў пэўнай ступені залежаць ад гістарычных умоў.

Тып культуры – гэта поўная сукупнасць розных прыкмет духоўнасці, што ўзніклі на глебе гістарычна-дадзеных геаграфічных, антрапалагічных, псіхалагічных, гаспадарчых абставін (клімату, прасторы і часу, рэлігіі, псіхалогіі народа і г.д.). Напрыклад, можна гаварыць аб усходнеславянскім тыпе культуры, маючы на ўвазе нешта агульнае для ўсіх усходніх славян (эпічны прастор: раўніны, лясы, стэп, дрэвы як асноўны будаўнічы кампанент, візантыйска-праваслаўнае веравызнанне як першапачатковы хрысціянскі кампанент і г.д.). Тып культуры гэта вельмі глыбокая якасная дадзенасць народа, ці некалькіх блізкіх народаў, нейкі зыходны культуралагічны катэгарыяльны комплекс, але рэальна гістарычна ён мае шмат выяў і ў жыцці народаў і паасобных людзей. І, канечне, розныя выявы, абліччы, праявы залежаць ад Матухны-Гісторыі. У сучасных тэхнатронных грамадствах зыходны тып культуры можа вельмі моцна трансфармавацца, але недзе ў духоўных вытоках ён застаецца і шмат што вызначае.

Заканамернасць існавання розных тыпаў культуры прызнаецца большасцю вядучых

культуролагаў XX стагоддзя (Бердзяеў, Шпэнглер, Тойнбі і інш.). Трактоўкі рознымі культууролагамі суадносінаў і ўзаемадзеяння тыпаў культуры значна адрозніваюцца адна ад другой, гэта і для нас адно з самых складаных пытанняў: ці былі некаторыя вельмі старажытныя зыходныя традыцыі (ці можа адна так званая прымардыяльная), ці некалькі зыходных перавязаліся адна з другой, ці адна адыходзіла, а другая (наступная) прыходзіла і г.д. Розныя тэорыі даюць розныя адказы, у дыскусіях нараджаецца ісціна, якая для кожнага прачытваецца і адкрываецца індывідуальна.

Чалавек усведамляе сябе чалавекам дзякуючы таму, што ведае сваю мінуўшчыну, карані сваіх продкаў, – тое, адкуль выйшла яго нацыя, сацыяльная група і атачэнне і г.д. Калі ён далучаны да культуры, то валодае пэўнымі *формамі паводзін і мыслення*, якія знітаваны тымі ці іншымі каштоўнасцямі, традыцыямі, нормамі з гістарычнай мінуўшчынай. Большасць з гэтага амаль несвядома перадаецца пры паводзінных міжасабовых побытавых кантактах, перадаецца выключна вусным шляхам. Таму, спадчына вуснай традыцыі ў гэтым кантэксце – неад’емны складальнік структуры і сістэмы культуры ўвогуле, без якога немагчыма самаўсведамленне чалавека. Менавіта дзякуючы гэтаму культура бытуе ў якасці адмысловай, уласцівай толькі людскаму свету непрыроднай рэальнасці. У сучасным свеце, калі мінулыя традыцыйныя сувязі распадаюцца асабліва хутка і на змену прыходзяць усё больш абстрактныя формы адносін, што касмапалізуюць людскую свядомасць, надзвычай важна падтрымліваць сувязь чалавека з мінуўшчынай, традыцыямі, не даць згаснуць выпрацаваным гісторыяй пазітыўным гуманным каштоўнасцям.

Лічаць, што спадчына вуснай традыцыі існуе перадусім у традыцыйнай (вясковай) культуры, але відавочна, што захавалася яна і ў паводзінах гараджан (у пэўных формах, тыпах і г.д.) [3, с. 323]. Яна надае культуры адзінства, дзякуючы наяўнасці пераемнасці, што адыгрывае ролю факта трансляцыі, сувязі, упарадкавання і г.д. Пераемнасць у культуры – шматгранны грамадскі працэс, што падтрымлівае яе паступовае развіццё, абумоўлены канкрэтнымі сацыяльна-эканамічнымі і палітычнымі перадумовамі, а на сучасным этапе таксама і прафесійнай кампетэнтнасцю навуковых супрацоўнікаў (што займаюцца пытаннямі засваення плёну мінуўшчыны), узроўнем планавання, службай інфармацыі і інш.

Хоць у распрацоўцы праблематыкі пераемнасці культуры айчынная культуралогія дасягнула пэўных поспехаў [4, с. 313], тым не менш, сёння асабліва заўважна, што асэнсаванне пераемнасці паводле ўкаранёнай матрыцы «прагрэсіўны-рэгрэсіўны» не заўжды дастатковае. Аналіз багата якіх падзей мінуўшчыны паводле гэтага тыпу не дапамагае высветліць пытанне, якім чынам даследаваная падзея адбывалася на сацыякультурным працэсе.

Вывучэнне асаблівасці спадчыны вуснай традыцыі ў сучасных умовах, унікальных сваім гістарычным маштабам, інтэнсіўнасцю і глыбінёй уплыву на ўсю культурную творчасць, належыць да найважнейшых праблем пераемнасці і культуры. Засваенне культурнага фонду мінуўшчыны сёння характарызуецца тым, што перавагу набываюць не стылявая і фармальныя рысы мінулай культуры, а яе суцэльнае і ўсебаковае асэнсаванне з тою мэтай, каб суб’ект гэтага асэнсавання мог зразумець сябе арганічнай часткай адзінага культурастваральнага руху гісторыі.

Натуральна, што разам з тым рэзка ўздымаецца значэнне спадчыны вуснай традыцыі ў грамадскім жыцці, узрастае роля навуковага асэнсавання спадкаемнасці культуры, расце ўзровень свядомай дзейнасці людзей у засваенні традыцыйных культурных каштоўнасцяў; у выніку прымянення ў сродкаў навукова-тэхнічнай рэвалюцыі павялічваецца магчымасць расшыфроўкі найбольш глыбінных культурных пластоў мінуўшчыны, цэлых культурных эпох, з’яўляюцца спосабы рэканструкцыі, рэпрадукцыі культурных скарбаў мінуўшчыны.

Але магчымасці толькі тэхнагеннай цывілізацыі, якія б вялікія яны ні былі, не здольныя забяспечыць адэкватнае, усеабдымнае навуковае спасціжэнне спадчыны культуры. У сувязі з гэтым сёння асабліва востра паўстае пытанне аб стварэнні прадуманай канцэпцыі сацыяльных, палітычных, псіхалагічных і культурных умоў спазнання, трансляцыі, забеспячэння ў жытковага (жыццёвага, побытавага) функцыянавання спадчыны вуснай традыцыі, якая невынішчальная з структуры сучаснай культуры.

Спіс літаратуры:

1. Дорошевич, Э.К. Миф как явление культуры / Э.К. Дорошевич, П.Г. Мартысюк // Природа, человек, культура: проблемы гармонии : материалы наук. конф. (Минск, 25–26 сак. 2003 г.). – Минск : БДУ культуры, 2003. – С. 55–63.
2. Итс, Р.Ф. Введение в этнографию / Р.Ф. Итс. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1974. – 160 с.
3. Дубавец, С.І. Вострая брама: беларускі культурны кантэкст на мяжы стагоддзяў / С.І. Дубавец. – Минск: РСЭ / РС, 2005. – 519 с.
4. Калацэй, В.В. Велікодная абраднасць у святле тэорыі камунікацыі: пытанні міжкультурнага кантэксту святаў першай веснавой поўні / В.В. Калацэй // Природа, человек, культура: проблемы гармонии : материалы наук. конф. (Минск, 25–26 сак. 2003 г.). – Минск : БДУ культуры, 2003. – С. 309–313.